

Ingrid Kloosterman, *Wetenschap van gene zijde: geschiedenis van de Nederlandse parapsychologie* (Amsterdam: Boom, 2017, 328 pp., ISBN 9789024405930).

Ingrid Kloosterman moet af en toe gierend van de lach in de archieven hebben gezeten. De geschiedenis van de Nederlandse parapsychologie kent zoveel vreemde snuiters, en hun voortdurende gekonkel en gekuip was vaak zo kinderachtig en contraproductief (alles liever dan dat A en niet B hoogleraar zou worden), dat de bestudeerde paranormale verschijnselen er bleekjes bij afsteken. Vergeleken bij het fenomeen Wilhelm Tenhaeff, decennialang de baas der bazen van de Nederlandse parapsychologie, was zijn paragnost Gerard Croiset, ondanks zijn opmerkelijke gaven, een saai figuur. Toch is Kloosterman erin geslaagd het allemaal te beschrijven zonder jolig te worden, waardoor de waanzin des te beter naar voren komt.

Er is al eerder over dit onderwerp geschreven, maar een omvattende geschiedenis van de Nederlandse parapsychologie ontbrak tot nog toe. In acht hoofdstukken, gevat tussen een inleiding en een slotbeschouwing, beschrijft Kloosterman het wetenschappelijke onderzoek naar het paranormale, vanaf de eerste experimenten in ‘psychical research’ in de jaren tachtig van de negentiende eeuw tot aan het werk van voorlopig de laatste hoogleraar parapsychologie in Nederland, Stefan Schmidt, die van 2009 tot 2011 aan de Universiteit voor Humanistiek was verbonden. Elk hoofdstuk begint met een verhaal over een proefneming die het werk in de beschreven periode typeert, waarna Kloosterman, puttend uit haar uitgebreide archiefonderzoek, de institutionele ontwikkeling van het vakgebied presenteert. Dit is een elegante structuur die goed uit laat komen dat, te midden van al het geruzie, het object van onderzoek en de manier waarop het onderzocht geleidelijk veranderde.

Kloostermans these is dat die veranderingen de ontwikkeling van de ‘gewone’ psychologie in Nederland weerspiegelen. Toen de psychologie nog ‘zielkunde’ was, onderzochten de *psychical researchers* geesten en toen de psychotechniek opkwam, gingen ook de parapsychologen zoeken naar toepassingen ervan. Zo had de fenomenologische psychologie van de Utrechtse School een paranormale tegenhanger, evenals de experimentele, sterk op statistiek leunende psychologie van de laatste tijd. Er bestonden bovendien persoonlijke banden. Al waren de meeste psychologen huiverig om met de parapsychologie geassocieerd te worden, hadden sommigen van hen belangstelling voor deze verschijnselen en steunden het onderzoek ernaar. A. D. de Groot, wegbereider van de op Amerikaanse leest geschoeide experimentele psychologie, gebruikte in zijn boek *Methodologie: grondslagen*

van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen parapsychologische studies om methodologische principes te illustreren. Maar De Groot zat dan ook in de adviesraad van de Stichting ter Bevordering van de Psychische Fysica, en methodologisch correct uitgevoerde studies hadden hem overtuigd van het bestaan van telepathie.

Het waren vooral medici die de parapsychologie bestreden, beducht als ze waren voor kwakzalverij. Iedereen die ook maar enigszins de indruk wekte wetenschappelijke steun voor alternatieve geneeskunde te zoeken, versperden zij *rücksichtslos* de weg. Om een eigen leerstoel te krijgen – vanaf het begin een vurige wens van allen die zich met parapsychologisch onderzoek bezighielden – waren dan ook jaren van onderhandelen, pressie, list en bedrog nodig. Het hielp niet dat de parapsychologen zelf ook verdeeld waren – ook daarin weerspiegelden zij de psychologie – en het onderling wantrouwen vaak nog groter was dan dat van buitenstaanders. Vooral Wilhelm Tenhaeff, tegelijk steunpilaar en splijtzwam, was zowel een onvermoeibaar pleitbezorger van de parapsychologie met contacten tot in de hoogste kringen, alsook een eerzuchtig intrigant in eigen gelederen die regelmatig gebrouilleerd raakte met andere parapsychologen. Kloosterman beschrijft minutieus hoe Tenhaeff jarenlang lobbyde voor een leerstoel, een spoor van ruzies en verbroken relaties achter zich latend. Later, toen hij afscheid nam en er een opvolger moest komen, begon het spel opnieuw.

In de inleiding schrijft Kloosterman dat haar studie onder andere is geïnspireerd door het werk van Thomas Gieryn en Kurt Danziger over de demarcatie van wetenschappelijke disciplines. Veel zegt ze niet over dat werk – er zit beslist meer in dan ze er in haar boek uithaalt. In plaats daarvan vat ze in de slotbeschouwing de geschiedenis van de Nederlandse parapsychologie samen binnen een eigen theoretisch kader. De ‘spiegelfunctie’ van de parapsychologie, schrijft ze, manifesteert zich op vier niveaus: ten eerste op institutioneel niveau, ten tweede op het niveau van het object, ten derde in de verhouding met het publiek, en ten vierde in de onttovering die zowel psychologie als parapsychologie doormaakten in de beschreven periode. Ik vraag me af of ‘niveaus’ hier de juiste term is. Ook wat precies de relatie is met de vier elementen van de wetenschapspraktijk die Kloosterman in haar inleiding noemt, is onduidelijk. Wel is dit kader een goede manier om de thema’s die in de voorgaande hoofdstukken min of meer impliciet bleven naar voren te brengen.

Over die onttovering schrijft Kloosterman dat die de parapsychologie in Nederland de das om heeft gedaan. Door geleidelijk aan te veranderen van een studie van geestesverschijningen en aanverwante fenomenen in een experimentele wetenschap van statistisch gedefinieerde verschijnselen, verloor de parapsychologie haar aantrekkingskracht voor het brede publiek, en daarmee ook haar broodnodige steun. Daaraan knoopt Kloosterman een intrigerende suggestie vast: dat de huidige crisis in de psychologie ook samenhangt met de ‘methodologisering en onttovering van het onderzoek’

(291). Ik denk dat ze daarmee gelijk heeft. Zeker de sociale psychologie was lange tijd te veel gericht op de productie van aansprekende, onverwachte, 'sexy' resultaten, die het goed doen in praatprogramma's, TED talks en non-fictie. Steeds meer van die betoverende resultaten sneuvelen in replicatiestudies, nu psychologen streven naar transparant, methodologisch strikter onderzoek. Kloosterman heeft eveneens gelijk als ze schrijft dat ook de psychologie, en vooral de sociale psychologie, zich moet gaan bezinnen op haar positie in de samenleving nu ze geleidelijkaan onttoverd raakt. Haar geschiedenis van de Nederlandse parapsychologie kan als waarschuwing dienen.

Maarten Derksen, Rijksuniversiteit Groningen